

MİDYAT GELENEKSEL KENT DOKUSU VE EVLERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

Neslihan DALKILIÇ ve Işık AKSULU*

Mimarlık Bölümü, Mühendislik Mimarlık Fakültesi, Dicle Üniversitesi, Diyarbakır, neslidal@dicle.edu.tr

* Mimarlık Bölümü, Mühendislik Mimarlık Fakültesi, Gazi Üniversitesi, Ankara, aksulu@gazi.edu.tr

ÖZET

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde yer alan Midyat, farklı etnik ve dinsel kökene sahip insanların bir arada yaşadığı bir yerleşim merkezidir. Farklı inançlara ait ibadet mekanları (manastır, kilise, cami), hanlar, dükkanlar ve birçok geleneksel evden oluşan tarihi dokusuyla, özgün niteliklerini büyük ölçüde korumaktadır. Ancak bu zenginliğin korunması ve gelecek kuşaklara aktarılmasında, bazı zorluklarla karşılaşmaktadır. Son yıllara kadar özgün niteliklerini büyük ölçüde koruyan kent, nüfus artışı ve çarpık kentleşmenin etkisiyle geleneksel dokusunu günden güne yitirmektedir. Yeni gelişmelerin geçmişi yok ederek, sağlıksız ve kimliksiz bir şekilde gelişiyor olması alan için büyük bir sorundur. Midyat'ın kültürel birikiminin çağdaş yöntemlerle doğru araştırılması ve tespit edilmesi, çözülmesi gereken sorunların başında gelmektedir. Bu çalışma kapsamında, Midyat kentsel sit alanındaki 119 geleneksel konutta incelemeler yapılmıştır. Evlerin genel yerleşim özellikleri, plan düzeni, cephe düzeni ve yapısal sistemi detaylı bir şekilde incelenmiş ve elde edilen sonuçlar sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Midyat, koruma, restorasyon, tarihi çevre, geleneksel kent dokusu.

A STUDY ON THE TRADITIONAL CITY PATTERN AND HOUSES OF MİDYAT

ABSTRACT

Midyat, which is located in the southeastern part of Anatolia, is the center of community having cultural wealth and different origin. The city has been preserving its authenticity and historic pattern, formed by worshipping spaces as monasteries, churches, mosques and khans, shops, traditional houses. However today, there are problems in transferring these values to the next generations. The city, which had preserved its original characteristic a great deal until recent years has been gradually losing its traditional pattern due to the irregular urban development and excessive population growth. The matter for the area is the contemporary but ill development, which causes the eradication of the past. The major problem to be solved to identify the cultural accumulation of Midyat, lies on comprehensive analyses and documentation through contemporary methods. The study covers 119 traditional houses in the urban site of Midyat which are not recently analyzed comprehensively. The general lay out, plan and façade types, structural system, structural and architectural elements of the houses are analyzed and obtained results are given in the article.

Keywords: Midyat, preservation, restoration, historical environment, traditional city pattern.

1. GİRİŞ

Midyat, Mardin iline bağlı bir ilçe olup, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde yer almaktadır (Şekil 1). Tarihte bilinen en eski uygarlık merkezlerini barındıran Mezopotamya Bölgesi'nin kuzeyinde, çok önemli kültürlerin, dinlerin, dillerin kesiştiği ve birbirini etkilediği bir coğrafyada kurulmuştur. Yukarı Mezopotamya'nın bir parçası olan ilçe, Turabdin bölgesinde yer almaktadır [1]. Turabdin; batıda Mardin, kuzeyde Hasankeyf, doğuda Cizre ve

güneyde Nusaybin sınırları içinde kalan bölgenin adıdır. Bu bölgenin yüzölçümü 10.000 km²'den fazladır (Şekil 2) [2]. 1478'den beri metropolitlik olan Midyat, Turabdin'in merkezidir [3].

Midyat'ta karasal iklim görülmektedir. Kışlar soğuk ve yağışlı, yaz ayları ise sıcak ve kurak geçer.

Midyat'ın ne zaman ve kimler tarafından kurulduğu kesin olarak bilinmemektedir. İlçe; Sümer, Asur, Urartu, Makedon, Pers, Roma, Abbasi ve Osmanlı

Şekil 1. Mardin haritası ve Midyat'ın yeri [4]

Şekil 2. Türkiye haritasında Tur Abdin'in yeri [5]

dönemlerini görmüş, tüm bu önemli uygarlıkların etkileriyle yoğrulmuştur. Tarihin ilk Hıristiyan halkı bu bölgede yaşamış, manastır hayatı burada doğmuştur. Turabdin'le ilgili ilk yazılı belgeler M.Ö. 13. yüzyıla kadar uzanır. Midyat, M.Ö. 9.yy Asur tabletlerinde, mağara kenti anlamında "Matiate" olarak geçer. Resmi kayıtlarda, 16. yy'da bir köy olduğu görülmektedir [2,6,7]. Midyat'ın köy olarak varlığını 19. yüzyılın başlarına kadar devam ettirdiği ve 1810'larda kaza olduğu bilinmektedir. 1839 yılındaki resmi belgelerde, 19 nahiyesi olan bir kaza olarak geçmektedir [7,8]. 1890 yılında ise belediye teşkilatı kurulmuştur. Midyat 1927 yılında Mardin'e bağlanmıştır. 1930 yılında Midyat ve Estel belediyeleri, Midyat adı altında birleşmiştir.

İlçe, birçok değişiklikten sonra Farsça, Arapça ve Süryanice karışımından meydana gelmiş olan ve şu anda kullanılan Midyat yani "Ayna" ismini almıştır. İlçenin diğer adı da "Tûrabdin"dir. "İbadet edenlerin dağı" anlamına gelir. Midyat'ın çevresindeki dağlarda bulunan mağaraların ibadet yeri olarak kullanıldığı ve Tûrabdin adının buradan geldiği sanılmaktadır [9].

Bölgede dinsel bir homojenlik yoktur. Geçmişte birçok arkaik inanç ve din, yörede bir arada yaşamıştır. Bunlar arasında güneşe ve ateşe tapanların dini "Şemsilik", şeytani melek sayanların dini olan "Yezidilik", çeşitli Hıristiyan ve İslam Mezhepleri ile Yahudilik bulunur. Bugün Midyat ilçe merkezinde yaşayanlar Müslüman, Hıristiyan ve Yezidilerdir. Hıristiyanlar kendi aralarında çeşitli mezheplere ayrılmışlardır. Çoğunluğu Ortodoks mezhebine bağlıdır. Keldani, Katolik ve Protestan mezheplerine

bağlı olanlarda vardır [10]. Bugün ilçede Türkçe, Süryanice, Kürtçe ve Arapça konuşulmaktadır.

Bir zamanlar, sekiz kilise ve iki cami bulunan kasabada Hıristiyan nüfus çoğunlukta idi. Estel'le birleşince Müslüman nüfus artmıştır [3]. Bugün ise yerel kaynaklardan alınan bilgilere göre Midyat'ta yakın köylerden göç edenlerle birlikte ancak 70-80 Hıristiyan aile kalmıştır. Müslüman ve Hıristiyan topluluklar dışında küçük bir Yezidi topluluğu da mevcuttur. Midyat merkezde sadece iki Yezidi aile (toplam altı kişi) bulunmaktadır.

2000 nüfus sayımına göre ilçe merkezinin nüfusu 56669, köylerin nüfusu 71416, toplam nüfus 128085'dir. Yıllık nüfus artış hızı ilçe merkezinde binde 65,03, köylerde binde 39,90 ve toplamda binde 50,25'tir [11].

Midyat ve çevre köylerden dışarıya göç, son otuz yıl içerisinde yoğun bir şekilde yaşanmıştır. Ayrıca kırsal kesimden ilçe merkezine doğru iç göç de oldukça fazladır. Köylerde eğitim imkanının kısıtlı olması ve yeterli iş imkanının olmaması, toprak dağılımındaki dengesizlik, makineleşme, güvenlik ve halen yaşanan kan davaları nedeniyle Midyat'a çevre ilçe ve köylerden göçler olmuş, yine benzer sebeplerle Midyat'tan da dışarıya göç verilmiştir. Midyat ve köylerinden ülke sınırları içerisine yapılan göç, daha çok Adana, Mersin, Antalya, İzmir ve İstanbul illerine, dışarıya yapılan göç ise Almanya, Lübnan, İsveç, Hollanda ve Danimarka'ya olmuştur. Yurt dışına göç edenlerin büyük bir bölümü Hıristiyan vatandaşlardır. İlçeden mevsimlik olarak yapılan göçler ilkbahar ve yaz aylarında Çukurova ve Karadeniz Bölgesi'ne olmaktadır.

Midyat'ın başlıca geçim kaynağı tarım, hayvancılık ve el sanatlarıdır. En çok üretilen ürünler buğday, arpa, nohut, mercimek, üzüm, kavun ve karpuzdur. İlçede gelişen el sanatları bakırcılık, kilim dokuma, taş işçiliği, kuyumculuk, gümüş işlemeciliği, mobilyacılık ve semerciliktir. Günümüze kadar devam eden ve ünü ülke sınırlarını aşan sanat dallarından biri "telkari" yani gümüş işlemeciliği, diğeri ise taş işleme sanatıdır.

İlçe, bugün de Süryani cemaatinin merkezi konumundadır. Bu nedenle din turizmi açısından önemli bir durumdur. Özellikle yurt dışına göç eden Süryaniler, tatillerini Türkiye'ye gelerek Midyat'ta, kendi evlerinde geçirmektedirler. İlçede kapatılarak sadece tatillerde kullanılan birçok geleneksel ev vardır. Din turizmi ile özellikle bahar ve yaz aylarındaki yoğun turist akını, ilçenin ekonomisine katkıda bulunmaktadır.

2. MİDYAT'TA GELENEKSEL YERLEŞMENİN ÖZELLİKLERİ

Midyat ilçesi, Estel ve Midyat (Eski Midyat) olarak iki bölüme ayrılmıştır. Bugün ilçe, Estel'e doğru gelişmektedir. Eski Midyat'taki tarihi dokunun günümüze kadar korunmasında, ilçenin Estel'e doğru gelişmesinin katkısı büyüktür. Estel'de de, Midyat'taki kadar olmasa da çok sayıda (68 tane) tescilli geleneksel konut vardır. Çalışma kapsamında Eski Midyat'taki tarihi kent dokusunun ve evlerinin mimari özellikleri incelenmiştir.

Midyat ilçesi, bünyesinde barındırdığı farklı inançlara ait ibadet mekanları (manastır, kilise, cami) ile han, arasta ve birçok geleneksel evden oluşan yoğun tarihi dokusuyla, özgün niteliklerini büyük ölçüde koruyan bir yerleşim yeridir. Eski Midyat bölgesinde tescilli yapılar; 2 han, 7 kilise, 119 geleneksel konut, sit alanı dışında 1 cami (Cevatpaşa Cami) ile 1 manastırdan oluşmaktadır (Şekil 3).

Kentin ticaret hayatının gerçekleştiği alanda hanlar ve dükkanlar yer almaktadır. Ancak geçmişte kentin ticari faaliyetlerinin gerçekleştiği geleneksel çarşı dokusu (Aşağı Çarşı ve Yukarı Çarşı) bugün tamamen boş durumdadır. Geçmişte bu çarşılarında halıcılar, nakkaşlar, bakırcılar, kuyumcular ve şapkaçıların bulunduğu söylenilmektedir. Eski Midyat bölgesinde ayrıca iki han (Gelüşkeler Hanı ve Hayvan Hanı) bulunmaktadır. Gelüşkeler Hanı restore edilmektedir. Hayvan Hanı ise kırsal kesimden göç edip buraya yerleşenler tarafından konut olarak kullanılmaktadır.

Midyat merkezde iki farklı dine ait ibadet mekanları (kilise, manastır ve cami) bulunmaktadır. Midyat'ta yer alan kiliseler özgün işlevlerini bugünde devam ettirmektedir. Ancak cemaatlerinin sayısının azalması nedeniyle bütün kiliseler kullanılmamaktadır. Yine de kiliselerin varlığını devam ettirmek için kullanılmayan kiliselerde de ayinler düzenleyerek işlevlerini devam ettirmeleri sağlanmaktadır. Midyat Mort Şimuni, Mor Barsavmo, Mor Aksnoyo, Mor Şarbel, Protestan Kilisesi, Meryem Ana, Kasrı Nehruz (eski kilise) ve Mor Abraham Manastırı bulunmaktadır. Manastırı çevresi, Midyat'ta yaşayan Hıristiyanların mezarlığı olarak kullanılmaktadır.

Tarihi kent merkezindeki yollar, caddeler ve sokaklar topografyaya göre biçimlenmiş olup, organik bir kent dokusu oluşturmaktadır. Geleneksel kent dokusu, yoğun ve sıkışık bir görünümde (Şekil 4 ve 5). Kent bütünü önceden planlanmamış, ihtiyaç duyuldukça yeni evler ve yapılar eklenmiştir. Sokakların üstlerinde, altta bir geçit bırakılarak kabaltılar (abbara) oluşturulmuştur. Altı geçiş olan kabaltılarının üstü tonoz örtülüdür. Bazılarının üstlerinde yanlarındaki evlere ait odalar bulunmaktadır.

Midyat'ta kentsel dokuyu oluşturan en önemli öge, "geleneksel Midyat evleri"dir (Şekil 4 ve Şekil 5). Özgün özelliklerini büyük ölçüde koruyan evler, özgün kullanımlarını günümüzde de devam ettirmektedir.

3. GELENEKSEL MİDYAT EVLERİNİN ÖZELLİKLERİ

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde konut mimarisini en iyi yansıtan yerlerin başında Diyarbakır, Urfa ve Mardin gelmektedir. Bu yerleşim yerlerinde bazı yerel üslupsal farklar yanında belirgin ortak özelliklere rastlanılmaktadır. Bu bölgedeki geleneksel evler, coğrafi farklılıklar (iklim, jeolojik yapı, malzeme) dışında, aile yapısı, dini yapı, ekonomik yapı ve kültürel etkileşimle oluşmuştur. Dışa kapalı, içe dönük avlulu plan düzeni, yığma yapıım tekniği, taş malzeme, düz dam... ortak mimari özelliklerdir.

Geleneksel Diyarbakır evleri; kare, dikdörtgen veya yamuk planlı bir avlunun etrafına birimlerin sıralanmasıyla oluşmuştur. Büyük ve zengin ailelerin evleri harem ve selamlıklıdır. Her iki kısmın yazlık ve kışlık odaları ayrı ayrı düzenlenmiştir. Evlerin zemin katında havuzlu eyvanlar, odalar ve servis mekanları (tuvalet, banyo, mutfak, ahır), birinci katta ise odalar, gezemek, eyvan ve tuvalet yer alır. Bodrum ise kiler ve odunluk olarak kullanılmaktadır. Evin büyüklüğüne ve ev sahibinin zenginliğine göre oda sayısı değişmektedir. Evlerin iç ve dış cepheleri farklı özellikler gösterir. İçe dönük avlu cepheleri, çok zengin bir mimariye sahiptir. Avlu cephelerinde beyaz derzler, süslemeler, kalker taşları, kapılar, değişik formlardaki pencereler, parmaklıklar, farklı eyvan ve pencere kemerleri kullanılmıştır. Sokak cepheleri, iç cephe mimarisine göre oldukça sadedir. Genellikle yüksek sağır duvarlar şeklindeki dış cephede mimari elemanlar, saçaklı basit bir giriş kapısı, tepe pencereleri ve cumbadan oluşmaktadır. Ana yapıım malzemesi işlenmesi zor olan bazalt taşıdır [12].

Geleneksel Urfa evleri içe dönük plan düzeninde olup bir avlu etrafında gelişen bir veya iki katlı yapılardır. Genellikle harem ve selamlık bölümlerinden oluşur. Temel özelliği ortada eyvan ve iki yanında birer odanın yer aldığı simetrik plan motifini ana birim olarak ele almasıdır. Bu simetrik düzen, yapı genelinde sağlanamamış olup üst katlar için geçerlidir. İklimsel nedenler ile güvenlik ve mahremiyeti sağlamak için evler zemin kat seviyesinde dışarıya tamamen kapalıdır. Pencereler evlerin mahremiyetini bozmayacak şekilde düzenlenmiştir [13]. Evlerde iç ve dış cephe düzeni çok farklıdır. Sokak cepheleri, zemin katta yüksek ve sağır bir duvardan ibarettir. Zemin kattaki tek açıklık, evlerin görkemli yapılmış, kemerli giriş kapıları, bazen kapıların üstünde yer alan küçük pencereler ve üst kattaki çardak denilen çıkmalardaki pencerelerdir.

Şekil 4. Midyat'ın kuzey kesimi

Şekil 5. Cumhuriyet caddesi

Dış cephenin sadeliğine karşı avlu cepheleri biçim ve süsleme açısından oldukça hareketlidir. Yığma yapım tekniğinde yapılmış olan Urfa evlerinin ana malzemesi yörede bolca bulunan ve işlenmesi çok kolay olan kalker taşıdır

Geleneksel Mardin Evleri'nin oluşumundaki en önemli etmenler ise, içinde bulunduğu bölgenin iklim ve topografyasıdır. Kentin topografik yapısı, konutun kütesel biçimlenmesinde mevsimlik kullanımı ön plana çıkarmazken, eğimli arazide tek yöne doğru (güney) yönelme zorunluluğu getirmiştir. Kentin sınırlı bir alanda gelişmek zorunda kalışı, yatayda yayılma yerine, düşeyde katları kullanan bir tasarım anlayışının tercih edilmesine neden olmuştur. Harem-selamlıklı ev düzeni, yüksek taş duvarlarla sokaktan ayrılmış avlu ve teraslar, büyük merkezli mutfaklar genel plan özelliklerini yansıtmaktadır. Belli mekanların tekrar edilmesiyle evin büyütüldüğü görülmektedir. Evlerin, kapalı ve yarı açık mekanları kare ya da kareye yakın bir modül veya tekrardan oluşmaktadır. Yapılar güneye yönlendiğinden cephelerde bu yönde önem kazanır. Planlamayı yönlendiren yaşama birimi, eyvan ve revak gibi ana mekanlar, tek başlarına ya da birlikteliklerinin bezemeli ya da bezemesiz zengin örnekleri ile güney cephesinde toplanmıştır. Hiçbir yapı birinci kattan itibaren bir diğerinin önünü kesmediği gibi pencerelerde birbirini görmez [14].

Bu illerin yanı sıra, Midyat'ın yakın çevresinde yer

alan, Mardin'e bağlı birkaç küçük yerleşim yeri daha geleneksel konut yoğunluğuyla dikkati çekmektedir. Bunlar içerisinde Savur, Derik ve Estel sayılabilir. Bu yerleşim yerlerindeki geleneksel konutlar, Güneydoğu Anadolu Bölgesi geleneksel konut mimarisinin genel özelliklerini yansıtmaktadır. Savur ilçesi geleneksel konut dokusunun yoğun olduğu bir yerleşim yeridir. Özgün özelliklerini büyük oranda korumaktadır. Derik ilçesinde ise az sayıda nitelikli geleneksel konut vardır. Bugün hem geleneksel dokusu hem de sosyal yapısı özgünlüğünü yitirmiş, tamamen değişmiştir. Estel, konum olarak Midyat'a çok yakındır. En büyük farklılık, Midyat'ta özgün ev sahipleri Süryani iken buradakilerin Müslüman kökenli olmasıdır.

Bu yerleşim merkezleri arasında Midyat, birbirinden değişik kültürleri ve inançları kentsel dokusunda barındıran ve yaşatan bir merkez olarak, ayrıcalıklı yerini bugün de korumakta ve bölgenin diğer kasaba ölçeğindeki yerleşim yerlerine göre daha yoğun bir ilgi görmektedir. Geleneksel dokuyu oluşturan kültürel çeşitlilik ile sosyal ve mimari düzen bugün de devam etmektedir. Geleneksel Midyat evinin oluşumunda, aile yapısı, kullanıcıların ekonomik durumu, dini yapı, coğrafi yapı (malzeme, iklim ve jeolojik yapı) ve kültürel etkileşim (Güneydoğu Anadolu ev mimarisi, yakın çevredeki Anadolu ev mimarisi ve geçmiş medeniyetlerin mimari anlayışları) etkili olmuştur.

3.1. Yerleşim Özellikleri

Midyat'ın en eski yerleşim dokusunun mağaralardan oluştuğu bilinmektedir. Bu mağaraların birbirleriyle bağlantılı olduğu ve eskiden yer altındaki geçitlerle yakın köylere kadar gidildiği söylenilmektedir. Geleneksel evler mevcut mağaraların üstüne yapılmıştır. Bugünkü kent dokusunun genel hatlarının 1930'lu yıllardan sonra oluştuğu bilinmektedir. Evlerin genellikle 20. yy'ın başları ve ortalarında yapıldığı yazıtlardan anlaşılmaktadır. 19.yy'ın sonlarına tarihlenen evler de mevcuttur.

Midyat geleneksel kent dokusu, yoğun ve sıkışık bir görünümündedir. Yerleşme topografyaya uygun olarak düzenlenmiştir (Şekil 4 ve 5). Kent bütünü önceden planlanmamış, ihtiyaç duyuldukça yeni evler ve yapılar eklenmiştir. Evler bitişik nizamli ve avluludur. Bir bölümü eğimli arazide, bir bölümü ise düz arazide yapılmıştır. Merkezi ve yüksek kesimlerde gösterişli konutlar, kenar semtlere doğru ise bağ ve bahçe tarımı ile uğraşan ailelere ait olduğu düşünülen daha sade ve gösterişsiz konutlar yer almaktadır. Yapı adaları bir, iki ya da üç tarafı bitişik, köşe ya da orta parselde yer alır. Tek yapı adaları da mevcuttur. Yapı parselleri geometrik düzende değildir.

3.2. Plan Düzeni

Evler genellikle bir avlu etrafında yapı kanatlarının

sıralanmasıyla oluşmuştur. Avlunun 1, 2, 3 veya 4 tarafında bulunan yapı kanatları bir, iki, üç veya dört katlıdır. En çok iki katlı (zemin+1) evler yapılmıştır. Az sayıda evde birinci ve ikinci kat arasında yer alan, alçak tavanlı ara katlar vardır. Bazı evlerde ise eyvanın veya aralığın üst kısmında asma kat bulunur.

Evler, Midyat yaşama biçiminin belirgin özelliklerini yansıtmaktadır. Boyutları ve plan düzeni geniş aileyi barındıracak, kadınların ev içi uğraşlarını karşılayacak niteliktedir. Mardin evlerinde olduğu gibi, mekanların tekrar edilmesi yoluyla evin büyütüldüğü görülmektedir. Evin oğlu evlenince avlunun bir kenarına veya evin uygun bir yerine yeni bir yaşama birimi eklenmiştir. Servis mekanları ve ıslak hacimler, ev halkı tarafından ortak kullanılmıştır. Kullanıcı sayısının fazla olduğu büyük evlerde tuvalet sayısının artırıldığı görülmüştür.

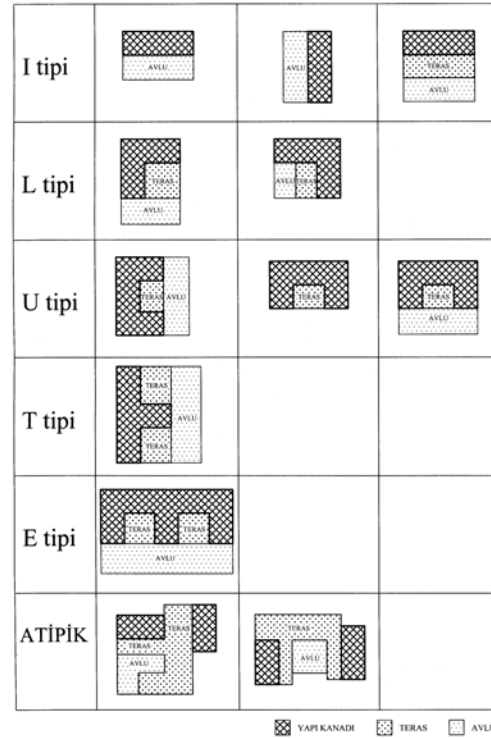
Midyat evlerinde var olan zemin düzenlenerek ya da daha önceden var olan ve halk arasında mağara diye tabir edilen, doğal veya insan eliyle yapılmış oyuklar da plan düzenine katılmıştır. Bu oyuklar ahır veya depo olarak kullanılmıştır. Tüm parsel alanı yapı alanı olarak kullanılmıştır. Zemin kat, düzgün olmayan parselde uyumlu bir şekilde oturmuştur. Avlusu olmayan az sayıda evde, teras veya dam avluda görülen işlerin yapıldığı mekanlar olmuştur.

Zemin katta servis birimleri, ıslak hacimler, revak ile yaşama birimleri yer alır. Yemek yapma, çamaşır ve bulaşık yıkama, hayvanların bakımı, mevsimlik yiyeceklerin hazırlanıp depolanması gibi günlük işlerin yapıldığı yerdir. Esas yaşama bölümü olan üst katta ise oda, aralık, eyvan, teras gibi çok amaçlı birimler ile tuvalet yer alır. Zemin katında dükkan bulunan evler, ticaret+konut işlevinin beraber görüldüğü evlerdir (Şekil 3).

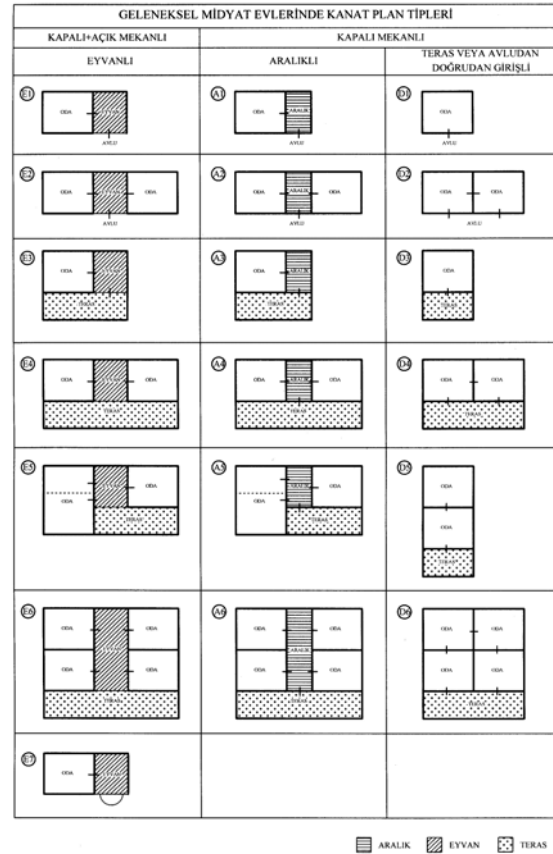
Yapı kanatlarının avlunun etrafındaki konumlarına ve doluluk-boşluk oranlarına göre plan tipleri incelendiğinde I tipi, L tipi, U tipi, T tipi, E tipi ve Atipik olarak sınıflandırma yapılmıştır (Şekil 6). Bölgedeki diğer yerleşim yerlerinin aksine, harem selamlıklı plan düzeni görülmemektedir.

Evin ana kanadı olan kuzey kanatta gösterişli ve büyük odalar yer alır. Eyvanın veya aralığın bir yanında, iki yanında ve arkasında oda bulunur (Şekil 7). Önünde mutlaka bir teras vardır. Terasın altında kemerli bir geçit (revak) bulunur. Üst kata kesme taştan yapılan bir merdiven ile çıkılır. Komşu evlere birbirinin damlarından geçilerek gidilebilir. Mahremiyet kavramına, bölgedeki diğer geleneksel evlerle karşılaştırıldığında (Diyarbakır, Urfa) fazla önem verilmediği görülmüştür.

Midyat evleri, çok amaçlı mekanlar (açık mekanlar -avlu, teras, dam-, yarı açık mekanlar -eyvan, revak, balkon- ve kapalı mekanlar -oda, aralık-) ve

Şekil 6. Doluluk-boşluk oranına göre plan tipleri

Şekil 7. Yapı kanat tipleri

özelleşmiş mekanlardan (servis mekanları -ahır, kiler- ile ıslak hacimler -mutfak, banyo, tuvalet-) oluşmuş bir bütündür.

3.2.1. Çok amaçlı mekanlar

Bu birimler birçok işlevi gören mekanlardır. Açık, yarı açık ve kapalı mekanlar olarak sınıflandırılabilir.

3.2.1.1. Açık mekanlar (Avlu, Teras, Dam)

Giriş katındaki biçimlenmeyi belirleyen en önemli öge olan avlu, parselin ve evlerin büyüklüğüne göre boyutlandırılmış olup evin merkezi niteliğindedir. Mekanlar arası bağlantının sağlandığı ortak alandır. Günlük işlerin büyük çoğunluğu burada yapılır. Özellikle yaz aylarında, gündüzleri oturulan ve geceleri yatılan, üstü açık bir oda şeklindedir. Düğün, nişan, sünnet, taziye gibi etkinlikler gerçekleştirildiği ve özellikler kadınlar için gündelik hayatın geçtiği mekandır (Şekil 8).

Şekil 8. Avlu ve çevresindeki birimler

Avlu içinde tuvalet, merdiven, kuyu, ocak, tandır, çeşme, niş (taka) ve çiçeklikler bulunur. Kemerli geçilen merdiven altları ihtiyaç doğrultusunda kapatılarak odunluk ve kömürlük olarak depo amaçlı kullanılmıştır. Bazı evlerde mağara diye tabir edilen alttaki oyuklara geçiş avludan sağlanır. Avlunun kademelendirilmesiyle uygun görülen yerler depo veya hayvan barınağı olarak kullanılmıştır.

Avlu döşemesi genellikle doğal taştır (Şekil 9). Bu nedenle fazla ağaç ve çiçek ekilememiştir. Avlunun bazı bölümlerine toprak doldurularak veya saksılara çiçekler ekilerek yeşil ögesi kullanılmıştır. Döşemesi eğimli olan avlu zeminleri traşlanarak basamaklar

Şekil 9. Doğal taş döşeme avlu

yapılmıştır. Zemininde kanalet veya oluklar görülmektedir. Duvarlarında hayvanlar için yemlikler, sulaklar ve nişler bulunur. Bahar ve yaz aylarında her gün kuyudan çıkarılan sularla yıkanarak serinlik sağlanılır.

Teras, üst kattaki yapı alanı sınırının bir alt kattaki yapı alanı sınırından geri çekilmesiyle oluşmuştur. Damlar ise evin çatı kısmını oluşturur. Zemin kattaki açık mekan gereksinimi avlu tarafından karşılanırken, üst katta avlunun yerini teras ve dam almaktadır.

Teras ve dam, günlük işlerin yapıldığı, mevsimlik yiyeceklerin kurutulduğu, geceleri yatılan ve yaz aylarında yoğun olarak kullanılan açık mekanlardır. Kullanım alanları geniştir. Özellikle kışlık yiyeceklerin hazırlanması aşamasında (kurutma ve salça yapım dönemlerinde) kullanılır. Hazırlanan yiyeceklerin kirlenmeden kurutulması için uygun mekanlardır (Şekil 10 ve 11).

Şekil 10. Taht kurulmuş bir teras

Şekil 11. Üstünde kurutma yapılan bir dam

Damların ve terasların kenarlarında değişik süslemeli silmeler yer alır. Damların kenarındaki parapetler, aynı zamanda kat yüksekliğinin dışarıdan görünmesini de sağlar. Yüksekliği taş sırasına göre değişen parapetler, genellikle süslemelidir. Parapetlerde açılan oyuklar kış aylarında, damdaki karın aşağı atılmasını sağlamak için yapılmıştır.

Damlarda baca ve çörtlenler bulunur. Çörtlenler, yaklaşık 5 cm kalınlığında, yarım daire formundaki, ortası oyulmuş 10-15 cm genişliğindeki taşların üst

üste getirilmesiyle oluşmuştur. Bu taşlar birbiri üzerine çıkma yapar. Günümüzde çörtlenlerin ucuna borular takılarak suyun yapıdan daha fazla uzaklaşması sağlanmaktadır.

Teras ve damlarda yer alan tahtlar, ahşap direkler üzerinde yükseltilmiş bir sedir gibidir. Her biri birkaç yatak alabilecek büyüklüktedir. Yataklar, aradaki çıtalara bez ya da kilim gerilerek ayrılır. Sıcak yaz günlerinde kullanılan tahtlar, sökülüp taşınabilir bir eşyadır. Geceleri yatma, gündüzleri yemek yeme ve oturma gibi işlevleri de karşılar. Gerektiğinde üstü açık kalacak şekilde çevresi bir perde ile örtülerek çevre yapılarından görülmesi önlenmiş olur.

3.2.1.2. Yarı açık mekanlar (Eyvan, Revak, Balkon)

Midyat evlerindeki eyvanlar, Mardin evlerinde olduğu gibi (14), iki kapalı mekan (oda) arasında bir yarı açık mekan ilkesine uygun olarak yer almıştır. Bir geçiş mekanıdır. Her iki yanında oda veya odalar bulunur (Şekil 7). Özellikle bahar ve yaz aylarında çok kullanılan eyvan, oturma, yatma, yemek hazırlama, misafir ağırlama vb. günlük işlerin birçoğunun görülebildiği bir mekandır. Yaz mevsimi için serin ve gölgeli bir mekandır. Eyvanlarda su ögesine rastlanmamıştır.

Boyutları, önlerinde buldukları yaşama birimlerine bağlı olarak değişir. Üst kattaki eyvanların önünde teras bulunur. İnce uzun dikdörtgen şeklindeki eyvanların terasa bakan kısa kenarında süslemeli kemerli, sütunceli bir açıklık vardır. Bu açıklık genellikle tek kemerle geçilmiştir. Büyük ve zengin evlerde, tavanlar ve duvarlar bol süslemeli yapılmıştır. Genellikle eyvanların arkasındaki duvar kalın tutulup, içinde 70-80 cm genişliğinde, yerden yaklaşık 1,30-2,00 m yüksekliğinden başlayan, dama çıkan bir merdiven vardır. Bazı evlerde görülen eyvanın arka tarafında yer alan pencere veya tepe penceresi havalandırmayı sağlar.

Eyvanların üstü genellikle beşik tonozla örtülüdür. Çoğunlukla tek açıklık olup güneye bakar. Bugün yapılan eklemelerle, birçok evde eyvanların önü kapatılarak kapı ve pencere eklenmiş, böylece hem kışın soğuktan etkilenmesi önlenmiş hem de yeni bir oda oluşması sağlanmıştır.

Revak, evlerin zemin katında yer alır (Şekil 8). Üç tarafı ve üstü kapalı, önü bir veya birden fazla sütun ile iki veya daha fazla açıklığa bölünmüş, kemerli geçitlerdir. Revaklar arkalarındaki ahır, kiler, depo ve oda gibi mekanlara geçişi sağlar. Serin ve gölgeli alanlardır. Boyutları, üstlerinde bulunan terasın boyuna göre değişmektedir. Revaklarda üst örtü çapraz veya beşik tonozla geçilmiştir. Bazı revaklarda kuyu bulunur.

Özenli yapılan konutlarda taş konsollar üstünde küçük

bir balkon bulunur. Bu balkonlar, ters konik, yarım daire planlı, konisi oldukça bezemeli veya ince uzun dikdörtgen şeklinde olup, alttan bingilere oturmuştur.

3.2.1.3. Kapalı mekanlar (Oda, Aralık)

Odalar gündüzleri oturulan, misafir kabul edilen, yemek yenilen, banyo yapılan; geceleri ise hem oturma hem yatak odası işlevini gören mekanlardır. Kuzey kanatta yer alan, evin diğer odalarından daha ferah ve bezemeli oda misafir kabul odası olarak kullanılmaktadır. Bazı odalarda seki altı vardır. Burası ayakkabıların çıkarıldığı bölümdür. Su gideri olan bu bölüm banyosu olmayan Midyat evlerinde yıkanma işlevinin gerçekleştiği bölüm olarak da kullanılmıştır. Seki altı ile odanın esas oturma bölümü (seki üstü) arasında 5-10 cm'lik kot farkı vardır (Şekil 12,13).

Şekil 12. Bir Süryani evine ait misafir odası

Şekil 13. Bir Müslüman evine ait oda

Duvarlarda kapaklı ve kapaksız dolaplar (niş veya taka) ile yüklük bulunur (Şekil 14). Nişler odaların dört tarafında da bulunabilir. Genellikle sağır duvarlarda veya iki pencere arasında yer alır. Nişlerin sayısı ve süslemeleri evin büyüklüğü ve ev sahibinin zenginliği ile doğru orantıdır. Nişler, odalarda çeşitli süs ve aydınlatma eşyalarının konulması amacıyla, avlu ve eyvanda ise sabun, ibrik, ayakkabı, gaz lambası gibi eşyaların yerleştirilmesi amacıyla duvar içinde oluşturulan boşluklardır. Mekana hareket katan öğelerdir. Oda duvarlarında yer alan yüklükler yatakların konulduğu yerlerdir. Odalarda baca bulunur. Bazı odalarda lamba koymak için köşelik ve raflar vardır. Bazen bu görevi duvarlardaki küçük nişler görür.

Şekil 14. Odaların duvarlarındaki nişler

Oturma ve misafir ağırlanan odalar genellikle ince uzun dikdörtgenler şeklindedir. Diğer odalar ise dikdörtgen veya kareye yakın formlardadır. Oda boyutları incelendiğinde, kısa kenarın 3,00-4,00 m, uzun kenar ise 4,00-5,00 m. arasında değiştiği görülmektedir. Tavan yüksekliği zemin katlarda alçak olup, birinci ve ikinci katlarda yüksek tutulmuştur. Birinci katta tavan yükseklikleri, yaygın olarak 4,00-5,00 m arasında değişmekte olup, az sayıda 3,00-4,00m arasında yükseklikler tespit edilmiştir. Büyük ve zengin evlerinde ölçüler daha büyürken, küçük ve basit, az süslemeli evlerde boyutların daha da küçüldüğü görülmektedir.

Evlerin plan şemasında ince uzun bir aralık vardır. Bu aralığın her iki yanında veya arkasında odalar bulunur (Şekil 7). Aralık genişlikleri genellikle 1,5-3,25 m arasındadır. Uzunlukları, her iki yanında bulunan odaların boylarına göre değişen bir dağılım ve geçiş mekanıdır. Oturma amaçlı da kullanılır.

3.2.2. Özelleşmiş mekanlar

Özelleşmiş mekanlar, servis mekanları ve ıslak hacimlerdir.

3.2.2.1. Servis mekanları (Ahrır, Kiler)

Ahrır, evlerin zemin veya bodrum katlarında yer alır. Birçoğu kayaya oyma olarak veya var olan zemini

düzenleyerek oluşturulmuştur (Şekil 15). Duvarlarında yemlikler bulunur. Genellikle küçük baş hayvanların tutulduğu mekanlardır. Eskiden ilçe merkezinde temizlik sağlanması amacıyla büyükbaş hayvanların girmesi istenmediğinden büyük ahrırlar yapılmamıştır.

Şekil 15. Bugün depo olarak kullanılan bir ahrır örneği

Kiler, ev halkının kışlık yiyeceklerini, yakacaklarını ve eski eşyalarını sakladıkları mekandır. Yazın en sıcak günlerinde bile yiyeceklerin uzun süre bozulmadan kalmasını sağlayan bir serinliğe sahiptir. Bazı evlerde birkaç bölüme ayrılmıştır. Bu bölümler arasında kemerli geçitler bulunmaktadır (Şekil 16). Kilerlere fazla yüksek olmayan, sade bir kapıdan geçilerek içeriye girilir. Evlerin büyüklüğüne ve ev sahibinin zenginliğine göre boyutları değişmektedir. Genellikle döşemeleri ve duvarları doğal taş olup, üst örtüsü beşik veya çapraz tonozdur.

Şekil 16. Bugün kullanılmayan bir kiler örneği

3.2.2.2. Islak hacimler (Mutfak, Banyo, Tuvalet)

Yapım tarihi eski olan evlerde özgün mutfaka rastlanılmamıştır. Geçmişte, avlu veya terasın bir köşesinde yakılan ateş üzerinde yemek pişirilmiştir. Mutfağı olan evler ise geç dönemlerde yapılan evlerdir. Bugün birçok evde ek bölümler yapılarak veya mekanlar bölünerek, bu mekanlara su tesisatı çekilerek yeni mutfaklar oluşturulmuştur.

Evlerin hiçbirinde özgün banyo yapılmamıştır. Birçok evde banyo sonradan eklenmiştir. Geçmişte odalarda, servis mekanlarında veya varsa su gideri olan seki altında banyo yapıldığı bilinmektedir.

Tuvaletler koku yapmasın diye yaşama birimlerinden uzakta ve sokağa yakın bir noktada olmasına dikkat edilerek, giriş kapısının yanında, avlunun bir köşesinde, merdiven altında, merdiven başlarında, zemin katla birinci kat arasındaki merdivenin sahanlığında veya birinci katta terasın bir köşesinde yapılmıştır. Genellikle yerden 1,6-1,9 m. yükseklikte, yaklaşık 0,8x0,8m boyutlarında bir duvarla örülmüş kare veya dikdörtgen mekanlardır. Basit bir ahşap kapıyla girilir. Avluya veya terasa bakan küçük bir penceresi vardır. Tuvaletlerin özgün halinde su donanımı yoktur. İlçede eskiden kanalizasyon sistemi olmadığından her evde 1,5-2 m'lik fosseptik çukuru kazılmış ve tuvalet gideri buraya akıtılmıştır. Belediye görevlileri belirli aralıklarla gelip bu çukurları temizlemiştir.

3.3. Cephe Düzeni

Cepheler, sokak cepheleri ve avlu cepheleri olarak iki bölümde incelenmiştir.

3.3.1. Sokak cepheleri

Sokak cephelerini oluşturan elemanlar avlu duvarları, sokak kapıları, zemin kattaki küçük pencereler ve üst katın sokağa bakan pencereleridir (Şekil 17, 18, 19).

Avlu duvarları sokaktan evin içinin görülmesini önleyecek yüksekliktedir (2-3,5 m). Avlu duvarlarının üstleri tarlalardan toplanan çalı çırpyla kapatılarak dışarıdan duvara tırmanılıp içeriye girilmesi önlenmeye çalışılmıştır.

Üst kat pencereleri değişik formlarda, süslemeli ve gösterişli yapılmıştır.

Şekil 17. Bir evin sokak cephesi

Şekil 18. Bir evin sokak cephesi

Şekil 19. Kabaltılı bir evin sokak cephesi

3.3.2. Avlu cepheleri

Sokak cephelerinin sadeliğine karşın içe dönük avlu cepheleri, özellikle büyük ve zengin ailelerin evlerinde çok renkli bir mimariye sahiptir. Avlu cephelerinde, süslemeli kapı, pencere, eyvan ve revakların oluşturduğu kemer boşlukları ile değişik süslemeli silmeler, korkuluklar ve yazıtlar yer alır. Güney cephe en özellikli cephe. Eyvan ve revak gibi ana mekanlar bu cephede bulunur. Genellikle eyvanlı cephe, eyvan yoksa aralıklı cephe değişik süsleme ve bezemelerle ön plana çıkarılmıştır. Pencerelerdeki ve duvarlardaki yoğun süsleme sanatı, cephelere zenginlik katmaktadır (Şekil 20,21,22)..

3.3.3. Cephe elemanları

Evlerde çıkma (cumba) çok az görülür. Mevcut birkaç örnekte amaç zeminde düz olmayan sokağın verdiği eğriliği gidermektir.

Şekil 20. Bir evin avlu cephesi

Şekil 21. Konukevinin avlu cephesi, en üst kat

Şekil 22. Bir evin avlu cephesi

Cephelerde eyvan ön plana çıkarılmış olup, eyvan açıklığı yarım daire ya da sivri kemerin yoğunlukla kullanıldığı biçimlere sahiptir. Eyvanlar genellikle tek açıklıklıdır. İki açıklıklı eyvan örneği azdır. Eyvan açıklığı, yuvarlak kesitli sütunlara otururlar. Revak kemerleri, yarım daire ya da sivri kemerlidirler. İki veya üç açıklıklı olan tipleri vardır.

Pencereler genellikle kemerli nişlerin içine oturmuştur. Bu nişler, üç dilimli kemer, beş dilimli kemer, dilimli kemer, yarım daire kemer, atnalı kemer, sivri kemer ve üçgen alınlıkla değişik formlarda yapılmıştır. Nişlerinin bazılarının kenarlarında sütunceler yapılmıştır. Bu nişlerin içerisinde yer alan pencereler, dikdörtgen, yarım daire kemer ve basık kemer formundadır. Bazı pencereler duvarla düz bitmiştir. Pencerelerin üstünde sağır kemerler bulunur. Pencerelerin yan ve alt

kenarlarından bir taş genişliğinde (18-25 cm), üst tarafından ise değişen boyutlarda boşluklar bırakıldıktan sonra nişler oluşturulur. Pencereler dıştan demir parmaklıklıdır.

Bazı pencerelerin üstlerinde, alttaki pencere ile aynı niş içerisinde ya da iki pencere arasında, kuşluk denilen küçük bir tepe penceresi bulunur. Tepe pencereleri dikdörtgen, yuvarlak, dilimli yuvarlak, elips ve su damlası formlarında olup, boyutları diğer pencerelere göre oldukça küçüktür. Daha çok havalandırma amacıyla yapılmıştır. Yazın ısınan havanın yükselip bu boşluklardan çıkması böylece doğal havalandırılmanın yapılması sağlanmıştır. Tepe pencereleri orta pencereyle birlikte aynı nişin içerisine yerleştirildiği gibi, iki pencere arasında yapıldığı da olur. Evlerin cephelerinde, ender olarak görülen kuş takaları ise genellikle pencerenin üzerinde ve yarım daire formundadır. Bazen pencereler arasında kabartma motifler bulunur (Şekil 23, 24, 25).

Şekil 23, 24, 25. Pencere örnekleri

Kapılar avlu, oda ve aralık kapıları olarak incelenmiştir. Avlu kapıları (sokak kapıları) basık kemerli ve iki kanatlıdır. Kapı açıklığının üstünde, sade bir şekilde tek veya iki taş sıralı bir kemer olup, birinci sırada geniş, ikinci sırada ise dar taşlardan bir kemer örülmüştür. Kapılarda metal aksamlar ile ahşap bir arada kullanılmıştır. Ahşap olarak gürgen ve meşe kullanılmıştır. Kapıların üzerinde zengin çeşitleri bulunan şak şak denilen kapı tokmakları bulunur. Bu kapı tokmakları genellikle yuvarlak veya kuş motifleri şeklinde yapılmıştır. Kapı tokmakları dış ile iç arasındaki iletişimi sağlamaktadır (Şekil 26,27).

Şekil 26, 27. Avlu kapısı örnekleri

Oda kapıları basık kemerli, yarım daire kemerli veya üç dilimli nişlerin içine oturup bir veya iki kanatlıdır. Süslü olup zengin motifler taşırlar. Oda kapılarının üst tarafında çerçeve motifleri ve kapı kenar motifleri arasında yuvarlak bir çerçeve içerisinde, lale, karanfil ve farklı motifleri içeren kabartmalar bulunur (Şekil 28, 29).

Şekil 28, 29. Oda kapısı örnekleri

Aralık kapıları çift kanatlı veya tek kanatlı, bazen kemerli ve dilimli niş içerisinde yer alan ahşap elemanlardır (Şekil 30,31).

Şekil 30, 31. Aralık kapısı örnekleri

Parapetler genelde iki veya üç sıra taşların bir sıra boşluk atlayarak yapılması şeklinde olabildiği gibi, çapraz motifli veya geometrik desenli yapılmıştır. Yaklaşık 70-90 cm yüksekliğindedir. Daha alçak tutulan tek sıra veya iki sıra taştan ibaret olanlarda vardır. Bazı damların etrafında parapet yoktur. Parapetlerde kar atmak için yapılan oyuklar, yaklaşık 50 cm genişliğinde ve 70 cm yüksekliğinde, dikdörtgen veya üstü dilimli kemerlidir.

Az sayıda evde korkuluklar demirden yapılmıştır. Özellikle son dönemlerde yapılan evlerde yuvarlak kesitli yaklaşık 1m yüksekliğindeki sütunların arası demir şebekeyle geçilmiştir.

Silmeler taş ustaları tarafından daha önce belirlenen motiflerin taşın üstüne işlenmesi ve bu motiflerin tekrarıyla oluşmuştur. Dam bitimini gösteren silmeler yarım daire, ters ve düz yarım daire, düz, çapraz,

üçgen, zikzaklı, ters ve düz S, girintili çıkıntılı, yıldız ve yaprak motifli yapılmıştır.

3.4. Yapım Tekniği ve Malzeme

Geleneksel Midyat evlerinin tamamı Süryani taş ustaları tarafından yapılmıştır. Bugün Midyat'ta taş işleme sanatı ile uğraşanlar, eski Süryani taş ustaları tarafından yetiştirilmiştir.

Midyat evlerinin oluşumunda malzeme ve yapım tekniğinin önemi büyüktür. Midyat ve yakın çevresinde sarı kalker taşının (katori) üretimi yapılmaktadır. Mardin evlerinde olduğu gibi (14), duvarların taşıyıcı olduğu yığma yapım ile ayak, sütun ve kemerlerin taşıyıcı olduğu iskelet yapım birlikte kullanılmıştır. Ayaklar ve sütunlar kolon gibi, bunlar arasındaki bağlantıyı oluşturan kemerler ise giriş gibi çalışmış, tonoz çeşitlerinden oluşan döşemenin yükünü alarak bir iskelet sistem oluşturulmuştur.

Duvar genişlikleri genellikle 70-115 cm arasında değişmektedir. Taşıyıcı olmayan ara duvar genişliği 18-25 cm arasında değişirken, taşıyıcı olan ve niş bulunan ara duvarların daha geniş, 50-118 cm arasında değişen çeşitli ölçülerde yapıldığı belirlenmiştir. Duvarın her iki tarafında da niş veya yüklük bulunması durumunda duvar genişliği fazla tutulmuştur.

Odalarda tonoz seviyesine kadar olan taş duvarların özgün hali sıvasızdır. Ancak son zamanlarda bazı odalar tonoz seviyesine kadar, bazıları ise tonozla birlikte bilinçsiz bir şekilde boyanmıştır.

Bütün iç mekanların zemini taş döşelidir (Şekil 9). Avlu zemini malzemesi doğal taş ve nadiren topraktır. Genellikle maddi durumu iyi olan ailelerin evlerinde avlu döşemesi taş kaplamadır. Bazen zemin katta doğal taş döşeme bulunur. Günümüzde bazı oda döşemeleri yenilenecek mozaik kaplama yapılmıştır.

Kolay işlenen kalker taşı nedeniyle, üst örtü tonozdur. Çeşitli tonoz türleri (beşik tonoz, çapraz tonoz ve aynalı tonoz) kullanılmıştır. Evin çatısı mutlaka düz damdır.

Tonozların ana malzemesi moloz taş ve harçtır. Tonoz yapılırken önce ahşap ve çamur kalıplar kurularak tavan kalıbı oluşturulur. Daha sonra moloz taş ve arasına harç malzemesi dökülür. Kalıp sökülürken dökülen toprak malzeme daha sonra üst döşeme yapımında kullanılır [15].

Merdivenler zemin ile birinci kat arasında, zemin ile bodrum kat arasında, birinci kat ile dam arasında, yapının içinde veya dışında yapılmıştır. Avlulu evlerde zeminden birinci kata çıkan merdiven, avlunun içerisinde, avlu duvarına veya komşu duvara

bitişik bir noktada yer almıştır. Kat yüksekliğine göre basamak sayısı değişir. Zemin ile bodrum arasındaki merdiven, birkaç basamaktan oluşur. Genellikle var olan doğal taş zeminin kademelendirilmesiyle oluşmuştur. Birinci kattan dama çıkan merdiven terasta veya eyvanın içerisinde, eyvanın kemerli açıklığının bulunduğu yüzünün karşısındaki sağır duvarda, genellikle yerden 1,30m-2,00m yükseklikten başlar. Bu merdivenler yapılırken duvar kalınlığından faydalanılır. Ayrıca avlu içerisinde yapılmış doğal taş basamaklar bulunur.

Merdiven basamakları tek parça, alt tarafı düz veya çeyrek daire motifleriyle oyulmuş, süslemelidir. Genellikle basamaklar, bir duvarın üzerinde 15-25 cm çıkma yapacak şekilde oturtulmuştur. Basamak genişliği 25-30 cm arasındadır. Zemin ile birinci kat arasındaki merdivenin kol genişliği 80-133 cm kadar, dama çıkan merdiven daha dar (70-85 cm) yapılmıştır. Terasa ve dama çıkan merdivenlerin kenarında genellikle korkuluk yoktur. Bir kısmına sonradan korkuluk eklenmiştir. Az sayıda merdivenin kenarında taş korkuluk bulunur.

Gönye ve düz çıkmalar, konsol olarak çalışan, ortalama 20-30 cm boyutundaki taşların yan yana bitişik ya da aralıklı olarak dizilmesi ile elde edilmiştir.

Pencereler 1/2 oranında yapılmıştır. Genellikle genişlikleri 80-95 cm arasında değişmekle beraber, daha küçük olanları 60 ile 70 cm arasında ve az sayıda 95-102 cm arasında yapılmıştır. Pencere doğramaları duvarın genellikle dış yüzündeki 18-25 cm kalınlığındaki dişe oturtulmuştur. Hem içte hem de dışta doğramalı, çift kanatlı pencereler vardır. Pencerelerde, büyük cam elemanlar yerine, bölünmüş cam yüzeyler kullanılmıştır. Pencereler, orta eksenenden açılan iki kanat şeklindedir. Açılan kanatların üzerinde sabit bölüm bulunur. Bu bölümde, daha küçük parçalara bölünmüş cam yüzeyler kullanılmıştır. Parmaklıklar dış yüze takılmıştır.

Oda ve aralık kapılarının tek kanatlı olanları 70-95 cm arasında değişen ölçülerde olurken, iki kanatlı olanları daha geniş (90-138 cm) yapılmıştır. Dış kapılar ise iki kanatlı olup, yük ve hayvan girişi göz önüne alınarak daha geniş tutulmuş, 120-180 cm arasında değişen ölçülerde yapılmıştır. Dış kapılar yaklaşık 2,20-2,50 m yüksekliğinde yapılmış, üstte iki sıra kemerle geçilmiştir. İlk sıra 30-35 cm, ikinci sıra 20-25 cm arasında değişmektedir. Kapılar ince uzun ahşap parçaların bir araya getirilip arada en az iki kuşakla birleştirilmesiyle oluşturulmuştur.

Sütunlar, yuvarlak kesitli taşlardan örülmüştür. Altında sütun alt başlığı bulunur. Ayaklar ise kesme taştan yapılmıştır. Kesme taşların üst üste örülmesiyle oluşur. İçte moloz dolgu vardır. Revağın veya bulunduğu yerin yüksekliğine göre boyutları değişir.

Evlerin yapımında en çok kullanılan malzeme taş, ahşap, metal ve alçıdır. Ana yapı malzemesi taştır. Bu taşların en büyük özelliği, çok kolay kesilebilmesinden dolayı rahat bir şekilde işlenebilmesidir. Bu durum zengin süslemelerin elde edilmesini sağlamıştır. Geçmişte olduğu gibi günümüzde de kullanılan bir malzemedir.

Taş, Mardin evlerinde olduğu gibi [14] farklı biçimlerde kullanılmıştır. Kesme taş hem zemin katta hem de birinci katta kullanılır. Daha çok birinci katta bulunur. Birinci katta avluya ve sokağa bakan cephelerde, bazen her dört cephede, ayakların örülmesinde ve odalarda tonoz seviyesine kadar, ayrıca avlu giriş kapısının çevresinde ve kemerlerinde de kullanılmıştır. Moloz taş, temel duvarlarında, avlu duvarlarında, bazı evlerde zemin kat avlu cepheleri ile sokaktan görülmeyen yan bina cephelerinde, iç örgüde ve tonoz örgüsünde kullanılan türdür. Süsleme amacıyla kullanılan taş malzeme iç ve dış duvarlarda kullanılmış olup, daha kaliteli, içinde damar ve boşluk bulunmayan, gevşeme olmayan taş cinsidir [15].

Yapıda taş dışında kullanılan malzeme sınırlıdır. Ahşap, gürgen ve meşe ağaçlarından elde edilir. Pencere ve kapı doğramaları ile pencere ve dolap kapaklarının yapım malzemesidir. Midyat'ta ahşap malzemenin kullanılmamış olması, bölgede fazla ağaç bulunmaması ve taşı geleneğine olan bağlılıktan kaynaklanmaktadır. Ayrıca ahşap, evlerde kullanılan mobilyaların yapımında da kullanılmıştır. Geçmişte ahşap mobilya yapımının özellikle Süryaniler arasında yaygın olduğu bilinmektedir. Demir, pencere ve şebekelerde; toprak, harç yapımında; alçı, tavanlarda yapılan basit süslemelerde kullanılmıştır.

4. SONUÇ

Midyat'ta yoğun bir kültürel çeşitlilik mevcuttur. Farklı etnik ve dinsel temele sahip insanların bir arada yaşadığı bir yerleşim merkezi olan ilçe, çok sayıda nitelikli geleneksel konutu bünyesinde barındırmaktadır. Ancak bu zenginliğin korunması ve gelecek kuşaklara aktarılmasında, bazı zorluklarla karşılaşmaktadır. Yeni gelişmelerin geçmişi yok ederek, sağlıksız ve kimliksiz biri şekilde geliyor olması alan için büyük bir sorundur.

Midyat'taki geleneksel kent dokusu, hızlı nüfus artışı ve kentleşme, plansız büyüme, kırdan kente göç, ilçe merkezinden yurt dışına doğru yaşanan dış göç, evlerin özgün sahipleri tarafından terk edilmesi, yerlerine bu kültüre yabancı kullanıcıların gelmesi, yeni kullanıcıların kültürel bilinçten yoksun ve eğitimsiz olması gibi sebeplerden dolayı hızlı bir bozulma sürecine girmiştir. Halkın ve yerel yönetimin koruma konusunda yeterli bilgiye sahip olmaması ve yapılan müdahalelerin bilinçsiz bir şekilde yapılması bu süreci daha da hızlandırmıştır. Midyat'ta bugüne kadar sadece bir tane geleneksel konut restore

edilerek (konukevi) kullanıma açılmıştır. Ancak halen kullanılan çok sayıda nitelikli konut, kendi kaderine terk edilmiştir. Geleneksel dokunun yoğun olarak bulunduğu tarihi kent merkezi, 2000 yılında kentsel sit alanı ilan edilmiştir. Koruma Amaçlı İmar Planı ise halen hazırlanmamıştır.

Midyat'ın konumu ve turizm potansiyeli de göz önüne alınarak geleneksel dokuda yer alan nitelikli yapıların korunması için hemen çalışmalara başlanması gerekmektedir. Son yıllarda tahribat oranı büyük oranda artan Midyat tarihi kentsel kesiminde, çevre ölçeğinde ve tek yapı ölçeğinde koruma çalışmaları hızlandırılmalı, anıtsal yapılar ve geleneksel evler koruma altına alınmalıdır. Yapıların sorunları, bozulma nedenleri ve çeşitleri belirlenip, belgelendikten sonra, uygun koruma kararlarını içeren restorasyon projeleri hazırlanmalıdır. Hazırlanan bu projeler uzman kişiler tarafından uygulanmalı ve denetlenmelidir.

Midyat'ta yapılacak koruma çalışmaları, sadece yapıların mimari özelliklerinin korunması kapsamının ötesinde, geçmişte kalan ve günümüzde de yansımaları bulan her türlü kültür ögesini bir bütün olarak içine alan bir içeriğe sahip olmalıdır. Korumanın sadece fiziksel bir düzenleme boyutunun çok ötesinde, bölgede yaşayan insan ile sosyal ve kültürel açıdan bütünleştirilmesi gerekmektedir.

KAYNAKLAR

1. **Yaşayan Tarih Mardin**, Mardin Valiliği Yayını, İstanbul, 2000.
2. Aydın, S., Emiroğlu K., Özel, O., Ünsal S., **Mardin Aşiret-Cemaat-Devlet**, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayını, İstanbul, 9, 2000.
3. Hollerweger, H., **Turabdin, Lebendiges Kulturerbe, Living Cultural Heritage, Canlı Kültür Mirası**, 95, 96, 1999.
4. Midyat Kaymakamlığı Arşivi, 2000.
5. Keser, E., **Tur Abdin Süryani Ortodoks Dini Mimarisi**, Tarih Vakfı Yayını, İstanbul, 10-12, 2002.
6. Kankal, A., "Tanzimat ve Meşrutiyet Dönemlerinde Midyat", **Geçmişten Günümüze Midyat Sempozyumu**, Midyat, 19-21 Haziran, 2003.
7. Taş, K.Z., "Midyat ve Çevresinde Türk Hakimiyetinin Tesisi", **Geçmişten Günümüze Midyat Sempozyumu**, Midyat, 19-21 Haziran, 2003.
8. Yılmazçelik, İ., **19.yy'ın İlk Yarısında Diyarbakır (1790-1840)**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1995.
9. İşler, İ., ve Çetin, M., **Dinler ve Diller Diyarı Midyat**, Midyat Belediyesi Yayını, İstanbul, 14, 2000.
10. Bilge, Y., **Geçmişten Günümüze Süryaniler**, Zvi-Geyik, İstanbul, 2001.
11. DİE, **Genel Nüfus Sayımı**, 60, 67-68, 2000.
12. Dalkılıç, N., **Geleneksel Diyarbakır Evlerinde Plan, Cephe ve Yapı Öğeleri Tipolojisi**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara, 70-71, 72-73, 1999.
13. Ören, S. I., **Traditional Urfa Dwellings: An Investigation of Part of the old town center**, ODTÜ, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1996.
14. Alioğlu, F., **Mardin Şehir Dokusu ve Evler**, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayını, İstanbul, 56-125, 2000.
15. Sözlü görüşme, Davut Çetin, 2003.